

A DEÁKOS ISKOLA.

(Második és befejező közlemény.)

V.

A kor divatja : alkalmi versek.

Még nagyobb számban vannak műveik között alkalmi versek, alkalmiak a szónak megszokott rossz értelmében. Az egyik megénekli, hogy a szakács addig csiklandozta tormával az orrát, míg ezt a rövid, hat soros verset »ptrüszentette«,¹ a másik névnapki köszöntőt ír distichonokban,² a harmadik viaszgyertyákat rendel meg egy barátja révén, mert az ő gyertyamártójuk drága és rosszul dolgozik.³ Nem kivételes jelenségek ezek, hanem majdnem szabályosak. Megragadnak minden alkalmat, és kevés kivétellel épen a legkisebb fontosságúakat, hogy énekeljenek. Különös kedvvel tudósítják barátaikat sorsuknak apró változásairól, s nem ezeknek lélektanilag érdekes fejleményeit aknázzák ki, hanem magát a pusztá ténnyt beszélnek el bőven ömlő versekben, különösen Szabó, a ki három hosszú költeményben számol be, hogyan mulatott a bátorkeszi szőlőben,⁴ és két másikban szembajának lefolyását magyarázza el.⁵ Épúgy megilletődnek, ha barátaik valami újsággal kedveskednek magukról. Ha magasabb állásba jutnak, ha verset írnak, ha megbetegednek vagy fölgyógyulnak, ha jubileumot ülnek : rögtön késznek a versírásra. Nem csoda, hogy e versekből teljesen hiányzik a költészet. Lehet-e p. o. költői ódát írni arról a derék papról, a kinek az Isten kegyelme hosszú öregséget engedett élni, s a ki teljes életében jó pap, mértékletes ember s józanul élő férfiú volt? Követésre méltó példa, de nem költői földolgozásra, hiába igyekszik Révai költői virágokkal telehinteni ódáját.⁶ Sőt néha még ennyi ösz-

¹ Rájnis, Kalaúz XI. vers. (23. l.)

² Révai, Székelyi Majlát György úrnak, Elegyes versek 41. l.

³ Szabó, Rájnis Jó'sef úrhoz, Verskoszorú, II : 54—55. l.

⁴ A' Bátor Keszi Szőlőbe menetel, létel és meg jövetel, Uj mértékre vett versek, 204—216. l.

⁵ A' szem nyavalyája, A' Boldogságos Szűzhöz, u. o. 57—63. l.

⁶ Szentzi István kanonok úrnak, Elegyes versek 46. l.

tönzés sem kell; ha értekezni óhajtanak barátaikkal, s fölvilágosítást kérnek tőlük, akár olyan természetű kérdésekben is, vajjon a censor átereszti-e a verskötetüket, a prózai levelet hexameterekbe foglalják.¹ Mikor ezek a versek megszülettek, Melpomene nem mosolygott a kisdedekre!

De még nagyobb hatással van lelkükre, ha egy-egy hatalmas főúr ünnepet ül, vagy gyászba esik. Nemcsak pártfogóik sorsa iránt érdeklődnek, hanem idegen, csak nevükről ismert főranguk iránt is. És mennyi alkalom kínálkozott üdvözlő, köszöntő, örvendő vagy gyászoló vers írására! Névnep, születésnap, hivatalba, különösen főispánságba, főigazgatóságba vagy püspökségbe való beiktatás, királyi kitüntetés: mind megannyi alkalom, hogy patogó hexameterek szülessenek.

Megint Rájnis a legtartózkodóbb, mintha ő ismerné közöttük legjobban a költészet birodalmának határait. Révai már könnyebben hangolódik. Az igazi mesterük azonban Szabó. Még megszámlálni is bajos, hány ilyen verset írt. Főképen kassai tartózkodása alatt. Nemcsak az uralkodóház tagjait és a primást tiszteli meg, hanem mindazokat, a kik Kassán valami szerepet játszottak. Költeményei alapján azt hihetnők, hogy Kassa városának »poeta laureatusa« volt, mert nemcsak a törvényhatóság bucsuzó és érkező előjáróit, a kollegium tanárait, a város előkelő vendégeit üdvözlő versben, hanem már arra is tolat fog, hogy Festetich Pál gróf megakarja látogatni városukat!² Mondva csinált versek voltak ugyan, de segítette a költőt az arisztokratia iránt érzett végtelen tisztelete, hiszen Verskoszorújának II. kötetében még a verseket is a megtisztelték állása és méltósága szerint rendezte el: először jönnek a királyi családra, azután a primásokra, kegyelmes urakra, majd a méltóságosakra s a többi nemesekre, végül a t. cz.-kre írtak. Képzeltetni, mennyire restelte aztán a tisztességtudó öreg, hogy az egyik »tekintetes úr«-ra írt verse feledésből hátra esett a t. cz.-k után!³ Ez a nagy tisztelet hódolattól áradozó szavakat csalt ajkára, de már arra nem volt ereje, hogy a verseket valódi költeményekké emelje. Nincs általános érdekük, a mit kiemelnek, azt nem tudják úgy előadni, hogy az olvasó velük érezzen, belássa szavaiknak igazságát, s maga is ép olyan tisztelője legyen az ünnepeltnek, mint a költő. Semmi egyéni szín nem ömlik el a költeményeken, a különböző grófokra írt versek címét tetszés szerint meg lehetne változtatni, találó, jellemző képet úgy sem ad róluk vers. A fölhangzó dicséretnek nem ragadják meg az olvasó képzetét, nem egyebek személyes ízű verse szedett prózánál, mely csak két embert érdekelt: a költőt és az ünnepeltet. Az örvendő versek tengeréből csak itt-ott emelkedik ki egy-egy sikerültebb alkotás, a melyben legalább a

¹ Szabó, Mancini Antal prof. úrhoz, Verskoszorú I: 144. 1.

² Verskoszorú, II: 30. 1.

³ U. o. II. 66. 1. jegyzet.

megtisztelt férfi érdemét fölismerte a költő, s helyes szempontból méltányolja nagyságát. Ilyen Rájnisé Szily püspök beiktató ünnepére, melyet költői dictionis és képei, lüktető tracheusai és a megmegszólaló gondolati rhythmus egyik legszebb költeményévé avatnak;¹ ilyen Révainak egy pár gyászoló verse, hol a maga sorsát hozzákapcsolva az elhunytéhoz, erősen subiectivvé válik; sőt maga Szabó is vegyít néha a számtalan ízetlen vers közé egy-két sikerültet. Így mikor a saját születése napján elmélkedve az agg-kor melancholiájával gondol vissza czéltalan életére (rendjét fölsozlatták!) és valóban szívből fakadó sorokat tud írni.² Megható az a két gyász-vers is, melyben leginkább szeretett két jó emberét siratja, jótevőjét Pyber Ferenczet,³ és Orczy Lőrinczet.⁴ Az előbbinek hű baráti szeretet, az utóbbinak átértzett igaz tisztelet a forrása: igazi líra mind a kettő, s Révai gyászoló verseivel együtt (különösen a *Pálfi Leopoldina* halálára irottal) a legkiválóbb elegiák a deákosok költészetében.

Máskor ellenkezőleg még a jól megválasztott tárgyat is tönkre teszik. Néha, igaz hogy nagyon ritkán, a megénekeltek sok apró-cseprő esemény közé egy-egy nevezetes, az egész országra kiható is kerül: a jezsuita-rend eltörlése (Szabó), a szent Jobb és a szent korona visszaérkezése a fővárosba (Rájnisi), az egyetem áthelyezése Budára (Révai, Szabó), a kétes eredményű török háborúk s a Hora-lázadás, ennyi, nem több, hűsz esztendő költői virágaiból kiválogatva. Ha kiemeljük közülük Rájnisonak már említett ódáját (*A' Magyarokhoz*) és Szabónak *A' magyar huszárokhoz* című diadalmi költeményét,⁵ mely nagy lelkesedéssel ünnepli a magyar sereg győzelmét a törökökön, a többi nem emelkedik az üdvözlő versek színvonalán fölül. Csak ez a kettő mutatja, hogy valóban érzésben fogant, a többi üres szóvirágokból van összefűzve. Annyira általánosak a szólamok, annyira nincs bennük semmi egyéni szín, hogy legnagyobb részüket bátran beilleszthetnők a másik két deákos költő művei közé: senki sem venné észre a cserét.

Ilyen buzdító és köszöntő versekből telik ki költészetük nagyobbik fele. Nem nagyon örvendetes jelenség, de megmagyarázható, ismerve a három szerzetes csekély költői erét: ha szívük nem nyújtott tárgyat, ott keresték, a hol legkönnyebben akadhattak rá. És ne felejtjük el, egymásnak verseltek. Megírták a verset, legtöbbször nem költői czéllal s elküldték egy-egy barátjuknak vagy annak a nagylelkű főúrnak, a kinek pártfogását keresték vagy megköszönték. Nem a nagy közönségnek szánták a verseket, abban

¹ Kalaúz 16. 1.

² Születésem napjára 1803. Kiadta Horváth i. h. 117. 1.

³ Költeményes munkái 1789. II: 129.

⁴ U. o. 1802. II: 70.

⁵ U. o. I: 5. E költemény inspirálta Virág Benedeket *A' győzedelmeskedő magyar sereghöz* című ódája megírására. (L. erre vonatkozólag Kassai M. Museum II. kötet 139. 1.)

az időben olvasó közönség a mai értelemben egyáltalán nem volt. A könyveket nem vásárolták, hanem ajándékba kapták sokszor előleges anyagi segítség fejében, vagy a szerző barátaitól vették meg azok, a kik személye szerint ismerték az írókat. A Kazinczy-féle emberek, a kik rendszeresen megszerezték az új könyveket, kivétel számba mentek, a többi csak azt olvasta, ha olvasta, a mit éppen reá tukmáltak, úgy hogy az írók népszerűvé nem annyira a nyomtatott könyvei tették, mint inkább a széleskörű ismeretlege, levelezése.

Egy csattanó példával bizonyítom, mennyire nem olvastak a korszak emberei, még azok sem, a kik maguk is írtak, és még azt sem, a mi őket első sorban érdekelt. Révai, a ki 1779-ben üdvözli Szabót Vanière-je megjelenése alkalmával, s 1781-ben még így ír *Józsa Gergely*hez:

Látod az is, kít mind a' két Haza ültet az első
 Karba, kít a' szerzők' főbb seregökbe vezet:
 Ám veszed észre, Szabót mondom, születése' helyének
 Azt a' nagy díszét, és örömeinek okát¹

ennek a Szabónak, a két haza első költőjének, négy évvel előbb megjelent verses könyvét 1781-ben — még nem olvasta és nem is látta, s verseivel, mint maga bevallja, csak akkor ösmerkedett meg, mikor Szabó megküldte neki ajándékba a *Verskoszorút*!²

Ha a lelkes Révai, a ki a legmagasztosabb föladatnak a magyar versírást tartotta, ennyire nem törődött azokkal, a kik nem hozzá írtak verseket, nem természetes-e, hogy Szabóék előtt sem egy széleskörű olvasóközönség képe lebegett, hanem a jó barátokra gondoltak, a kik a kéziratban kapott verseket elterjesztik a maguk körében, s ha majd kötetbe gyűjtve megjelennek, ugyanazzal a közönséggel megvételik. Nem ismeretlen olvasóknak szánták tehát verseiket, hanem mondhatni személyes jó embereiknek, a kik érdeklődnek még azon aprólékos viszonyok és események iránt is, a melyek tárgyúl szolgáltak.

Ez a körülmény, az akkori korviszonyok következménye, érteti meg és menti az e fajta verseknek egy másik föltűnő sajátosságát. A mai izlésű olvasó szinte méltatlankodva olvassa e baráti és hódoló poemákat, annyi bennük a túlzó dicsőítés és a keresett hízelgés. Rájnis csak a püspökeket dicsőíti beiktatásukkor, Révai és Szabó azonban bőven gyűjtják a tömjént. Amaz barátainak ír

¹ Elegyes versek 73. 1.

² Mondod: volt egy idő örvendeze Révai verssel:

Úgy vagyon, éjig emelt, vissza se vonja szavát.
Munkád nem látván, tsak Hírnek utánna *magasztalt*
 Fő kép, hogy Magyarúl írsz vala, annak örült.

.....
Meg küldéd neki munkádat, még most is adósod
 Érte: *el olvasván* akkor is éjig emelt. (U. o. 110. 1.)

verses leveleket, s mint Kazinczynak, neki is, minden paptársra »istenfi«, ha rimre vagy mértékre szedi a prózai sorokat. A ki olyan szigorú bírálója volt később a tudományos törekvéseknek, s mint nyelvtudós kegyetlen gúnynyal aknáztá ki ellenfelének tévedéseit, a költészet terén mindég kész a legnagyobb elismerésre. Ha az ő szemével tekintenők az irodalmat, soha annyi kiváló tehetség nem működött volna, mint a XVIII. század végén. Nemcsak elismeréssel adózik mindenkinek, hanem olyan írókat, a kiket ma már a legélesebb szemű lexicograph sem vesz észre, a legnagyobb rajongással üdvözöl. Sárvári Ferenczet, meghitt barátját, így szólítja meg p. o. 1779-ben:

Mint vagy, jobb földből lett alkotmányba rekesztett
Szép lélek! még úgy rejted-e kintseidet?
A' mit ezer nem bír, egyedül Sárvári, te bírod
Mind azt, a' kegyes ég' szebb adománya tied.¹

Szabó inkább az előkelő urakat és virti jótéveit tisztelte meg versekkel. Néha tart mértéket, de legtöbbször ép oly szerтеленül tulzó, mint Révai, s ép úgy elmondhatjuk, hogy ha az a sok főrend mind olyan derék, eszes, jó magyar lett volna, mint a hogyan Szabó dicsőíti, akkor Mária Terézia és József kora az ország legboldogabb korszaka lett volna. Hogy tündökölt mindegyik hazafiui és emberi erényekkel! Mindegyik, Balassa gróftól Péchy Gáborig, egy-egy hatalmas oszlopa a magyarságnak, a tudománynak, az erkölcsnek, mindegyik nagyobb a többinél, úgy hogy legtöbb versében ráczáfol minden eddigi s ezután megírandó versére. Mit tettek, mivel érdemelték ki a dicséretet, arról hallgat a költő, csak üres szavakat, nagyfontosságú szólamokat hallunk, mértéket nem ismerő dicsőítéseket. A legtöbb vers elejétől végig dagályos, sokszor teljesen érthetetlen túlzás. Még Orczy Lőrinczet is, a kit pedig halála után, a mint föntebb láttuk, igaz érzéssel siratott el, életében csak szertelen bókokkal tudja jellemezni, megtévén egy személyben Magyarország Nestorává, Mársává, Cicerójává és Homerosává.² Még bántóbb, ha legbombasticus dicséretét derék, de jelentéktelen férfiakra pazarolja:

Ma derült-fel egeknek
Bóltozatinn az Nap, melly érdemes arra, hogy őtet
Finom arany betüvel, gyémántal, 's drága kövekkel
Épségben maradó nagy tzedrus fákra ki-messük.³

¹ Elegyes versek, 43. I.

² A' hárfához, Megjobbított Költeményes Munkáji. II: 125. Érdekes példa ez a vers arra, a mit pár sorral föntebb említettem: mikor Orczy Lőrincz meghalt, Szabó átdolgozta a fiára, Orczy Lászlóra, írt verset, és most már nemcsak Lászlót hirdeti a legnagyobb magyarnak, hanem azt is, hogy nagyobb atyjánál. (V. ö. Verskoszorú II: 38. I. és Megjobbított Költeményes Munkáji 1802. III: 77.)

³ Pyber Ferentz' nevenapjára, Verskoszorú III: 14.

És ugyan mért volt ily dicső ez a nap? — Akkor ünnepelte Pyber Ferencz, Komárom vármegye főperceptora, a nevenapját!

Ismételjük, nagyrészt az volt ennek a művészietlen eljárásnak az oka, hogy e verseket először úgy küldték meg kéziratban barátainknak vagy a jóakaróinknak: első sorban nem költői hatásra törekedtek, hanem búzditani akartak vagy — nemesebb értelemben véve a szót — hízelegni, kedvében járni a hatalmasoknak.

VI.

A deákos iskola tagjainak költői képe,

Kísértsük meg ezen előrebocsátott elemzés után pár vonással megrajzolni a triász egyes tagjainak képét. A legegyszerűbben, a leghatározottabb vonásokból Rájnis képe alakul ki. Kevésszer ihlette őt Apollo éneklésre, tulajdonképen csak két ízben szólalt meg a görög lanton. 1772—73-ban és 1790—92-ben, és ez a pár verse is szűk körben mozog, a mit eddig mondtunk róla, azzal jóformán kimerítettük minden jellemző sajátosságát, de mégis jól mondja róla Bánóczy, hogy őt illeti meg a triász tagjai között legtöbb joggal a költői név.¹ Volt költői érzéke, s az ő lírájának van a legtöbb érzelmi alapja, versei olyan lelki indulatban fogantak, mely alkalmas arra, hogy igazi költői alkotásoknak legyen szülője. Különös erővel éreztetik ezt későbbi versei. A Magyar Parnassusnak mind a hét új verse magasan fölötte áll az első hajtásnak. Az erős hazafias érzés, mely első gyűjteményében csak fölcilliant, itt uralkodó mozzanat, s még ha üdvözlő ódát ír is, vagy gúnyolódó verset, föl tud emelkedni általános szempontra. Van érzéke a politikai és társadalmi jelenségek iránt, észreveszi az elszomorítót, megfigyeli a veszedelmest, és erősen reagál a hatásokra. Föllobog benne a szenvedély, a vitatkozó hév, mely nem józan ész-okokkal, hanem hangjának erejével akar hatni, s a mint három tollharczában kegyetlenül keresztülgázolt ellenein: Ráth Mátyáson, Szabón, Batsányin, akként verseiben is elragadja tüzes vérmérséklete. Ha gonoszságot, rossz indulatot lát, gúnyra hajló, kibékíthetetlen természetete csak úgy ontja a szatira mérgével itatott szólamokat. Nem kiméli a hazafiatlan nemeseket, a korlátlan uralkodót, a magyar papok ellenségeit, a külföldöt majmoló leányokat, a nagyralátókat, a kik nem érik be a sorstól nekik juttatott állással, hanem tehetség nélkül is magasabbra vágnak. A tüzes hazaszeretet és az erős gúny érzésre vallanak, ezért tartjuk mi is hármuk között a legköltőibb természetűnek Rájnist.

Ez a költői meghatottság megérzik verseinek nyelvén is, jobban, mint két társáén. Igaz, hogy érzelmein nem tud mindég uralkodni, s nyelve darabos, egyenetlen, kifejezéseit nem válogatja;

¹ Révai élete és munkái 183. l.

hogy jellemző legyen, szereti a rikitót, sőt a durvát, még a póriastól sem retten vissza, s némely sorát lehetetlen pirulás nélkül idézni: de tagadhatatlanul benne van egyedül erő. Nem fél gondolatát határozottan kimondani, s ha néha túlságosan erős szó csúszik a tolla alá, legalább nem halvány a kép, melyet vele az olvasóban ébreszt. Különösen második gyűjteményében. A bántóbb izléstelen-ségeket elkerüli, a nélkül, hogy ereje megfogyatkoznék. Nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy Virágig nem volt a fölujulás korában olyan költő, a ki Rájnist elérte volna erőben, tömörségben. Ha gúnyos nyilait szórja, vagy a hazáért lelkesedik, diadalmasan állja ki Virággal is az összehasonlítást. A hazát éneklő ilyen versszakok

Hiába. Veszted végre közelgetett:
Lám a' temérdek Gázai oszlopok,
Ha Sámson' izmos karja rázza
Dülnek ugyan, de reá omolnak.

Haj haj! ha fegyvert fogva kivesztenéd
A' rád süvöltő vipera-fajzatot,
Melly pusztaság érne Meződet,
Mennyi jeles Fiadat siratnád¹

nem Berzsenyinek legfönségesebb ódáját juttatják-e eszünkbe, s nemcsak a közös gondolat és közös kifejezés (*vipera-fajzatok*), hanem a hang és kifejezés révén is? De tudott ez az energikus poéta lágyan is írni, enyelegve, ha úgy kívánta az alkalom. Olvassuk el a Szily János püspöki beiktatására készült trochaeusi lejtésű sorait, különösen az utolsó versszakot:

Ám borúljon gyászba földünk
Mert, ihon! borúltni készül:
Térjen ám a' nyáj aklába,
Térjen édes nyúgovásra;
Mí azonban vígadozzunk,
Míg az hajnal virradása
A' mezőket harmatozván
Szélyel-hinti gyöngyeit.²

Milyen kellemesen, szelíden folynak a szavak a költő ajkáról, mintha egész életében nyájas pásztori verseket írt volna.

Révai érzésvilága sokkal fölületesebb, de szélesebb körű. Még mérték tekintetében is szabadabb, mind Rájnis; míg ez csak egy rímes verset ír, ő deák méretű versein kívül egész csomó rímes verset, »ének«-et, ír — az asszonyok számára. Nem vonhatjuk

¹ A' Magyarokhoz, Ágh i. m. 223. l.

² Kalaúz, 19. l.

ugyan ide e versekeket, de annyit meg kell mondanunk, hogy mi e pár szerelmes költeményt többre becsüljük, mint Révai összes alagyait. Bár egy részük fordítás, más részüket kétségtelenül idegen költőktől »utánozta«, s az egész szerelmes ciklus mesterkél, csinált: könnyen ömlő sorai, pajkos hangjuk, dallamos formáik nemcsak emlékeztetnek — mint már jeleztük — Faludi hasonló jellemű verseire, hanem mérkőzhetnek is velük. A tanítvány méltó mesteréhez, és míg ez csak három költeményt írt e nemben (Clorinda, Cupido, Phyllis), Révai tizenkettőt.

Klasszikus formában írott verseiről azonban az előbbieket alapján nem nyilatkozhatunk ilyen elismeréssel. Ódáinak ugyan — így nevezzük a lírai formában írtakat — valamivel jobban megválogatja tárgyát, s több bennük az elmélkedő, magasabban szárnyaló gondolat, nyelvükre is több gondot fordít, választékosabban ír, de azért még sem emelkednek sokkal alagyái fölé. Ezekben tárgyainak köre nagyon változatos — meghaladja Rájnist — sok mindenféle eseményt megénekel, de kevés kivétellel egészen az alkalmi költészet határain belül marad. Ezért tartjuk Révait, de csak akkor, ha rimes verseitől elvonatkozunk, a deákosok között a legkisebb költőnek. Alagyáinak mind a három könyve alkalmi vers, és csak egyes részei emelkednek az igazi líra színvonalára, azok, a hol a nemzeti eszme szolgálatába lép, vagy a hol a saját megpróbáltatásait énekl meg, vagy szíve fájalmát kesergi el. Maga jellemzi legjobban költészetét:

Most gyengén kesereg vagy meg holt drága Barátján,
 Vagy más bánatját megszorodva nyegi.
 Most ismét, mikor a' szebb nap tisztára derülvén
 Mindent zöldbe borít és mosolyodva le néz:
 Vagy koszorút kötöget Pünkösöd havi gyenge virágból,
 'S tiszteli verseibenn azzal az érdemeket.
 Vagy kis lelkében lobbant tüze tőle is ébredt
 Gonddal kívánván drága Hazája javát:
 Készíteti, hogy Magyarúl szállalt Helikonra vezessen
 Mennél több hazafit, 's bőven itassa vizét.

Nincs egészen költői érzés híján, de az érzés ritkán ragadja el. Alig van költeménye, a melyen kezdettől fogva végig érzés huzódnék, nem a költemények fogantak érzésben, csak itt-ott egy-egy részletük. Sokkal józanabb, fegyelmezettebb agyú, mintsem a költői láz erőt vehetett volna rajta, kimérten énekel, s mindig számot tud adni magának az okról, okozatról s a kettő kapcsolatáról, gondolatait szárazon, okoskodva, majdnem tételszerűen mondja el. Ő hármuk közül a per excellentiam tudós költő. Könnyen versel, mert jól megtanulta a versírás technikáját, sokkal egyenletesebben és simábban ír, mint Rájnist, nem érzik meg sorain az erőltetés, természetesen ömlenek, mintha nem is volnának mértékbe szorítva, akárcsak

prózát olvasnánk. Próza is az, a mit nyujt, egyenletes, síma, lapos próza, a mit egy tudós tanár foglalt versekbe a tudós világ számára.

Sem erő, sem durvaság nincs verseiben, az előadás enyelgő báját is hiába keresnők, kerüli a szélsőségeket. A mint érzelmei mérsékelt erősségűek voltak, akként szavai is világosak, értelmesek, de nem egyebek. Van ugyan hang-skálája, de az egyes fokokat nem választja el nagy különbség, van hangja a fájdalomra, van az örömrre, de mind a két hangnemben kimérten énekel. Mint a síkságon ömlő folyam, egyenletesen, biztosan csobognak szavának hullámai, szirtekbe nem ütődnek, magasról nem esnek, de nem is adnak erősebb hangot. Elegiáiban áradozóbb és bővebb beszédű, ódáiban tömörebb, de itt is, ott is száraz, emelkedettség nélküli a stílusa. Rájnis néha megdöbbsent, de magával ragad, Révainál sokszor eszünkbe sem jut, hogy költeményeket olvasunk. Nem küzd a formával, egészen biztosan mozog a hexameterben és pentameterben — az ódafélékben már kevésbbé — nem tesz erőszakot a nyelven: jól megtanulta a költés mesterségét. Győzte erős akarattal, s azt hitte ez elég.

Szabó képe megint egészen más vonásokat mutat. Látszólag ő a legköltőibb természet a deákosok között, mert költői pályája szakadatlanul halad, majd negyven esztendőn keresztül, költői buzgalma sohasem lankad, s öreg korában még nagyobb kitartással versel, mint élete virágjában. Megpróbálkozott ugyan a tudomány terén is, de míg a másik kettő első sorban tudós volt, Révai nemcsak mint műkedvelő geometriával foglalkozott, hanem első nyelvtudósunk is volt, Rájnis meg prosodiai harczaira, a magyar hangmérséklés elméleti megállapítására s a kör négyszögesítésének megoldására fordította idejének és erejének jó részét, Szabó költőnek tartotta magát, az volt életének főhivatása. Verseit újra meg újra átdolgozza, megrövidíti, megjavítja, faragja, csiszolja őket, mintha csak Horatius szelleme lelkesítené. Vagy háromszáz költeményt írt, latinból fordított epigrammjait nem is számítva, míg Révai csak vagy hatvanat, Rájnis meg huszonötöt s ha még az átdolgozottakat is számítjuk, számuk négyszázra emelkedik. Az által, hogy ilyen hosszú ideig hódolt a muzsáknak és minden alkalmat megragadott az éneklésre, sokkal bővebb tárgyainak köre, mint a másik két deákosé. Főntebbi elemzésünkben tekintettel voltunk Révainak és Rajnisnak majd minden költeményére, Szabóéi közül sokat el kellett hagynunk.

Azt mondtuk, hogy tárgyainak köre igen kiterjedt, figyelme az életnek igen sok jelensége felé irányult. Evvel nemcsak nagyszámú alkalmi verseire célzunk, arra a számtalan költeményre, melylyel a Pyber-ház mindegyik tagját ünnepelte, nemcsak a sok életrajzi szempontból érdekes hexameterre és distichonra, hanem arra, hogy kitör belőle az erkölcsbíró, mikor kora divatját, a fiatal emberek és leányok viselkedését ostorozza (*Némelly Úrfiról,*

*Egy-némelly Kis-Asszony*¹⁾ vagy az emberi természet elfajulását (*A Pompa-üzésről, Egy más ellen törés, Tsap-Székek*,²⁾) hogy megszólal verseiben a hívő, vallásos lélek, s ha nem is önálló költeményekben, legalább elszórtan alkalmi verseiben szót kér a társadalmi s gazdasági problémák iránt érdeklődéssel viseltető nemzetgazda és politikus. Néha nagyot vagy legalább szokatlant is mer: ír meséket és anekdotákat s egy kis eposzt Komárom pusztulásáról, szembeszáll a fölvilágosodással s a nyomában járó Martinovics-féle mozgalommal, a fontos politikai eseményeken s a történelem nagy mozzanatain megindulva merészebb, erősebben zugó hangokat üt meg lantján. Különösen a harmadik és negyedik gyűjteményében, az 1789-i és 1802-i Költeményes munkákban. Nagyon fölszaporodtak ugyan e két kötetben az alkalmi és személyeskedő, kicsinyes poemák, még nagyobb részét teszik költészetének, mint azelőtt, de legjelentősebb versei, szép hazafias költeményei, *A magyar huszárokhoz, Egy le-dőltt dió-fához*, is itt olvashatók először, míg költői működésének alkonyán, hátrahagyott verseiben, már erősen érezhető a hanyatlás. Alkalmi költeményei között is van több sikerült. Annyi jó barátot, annyi nagy urat sirat el vagy magasztal, nem csoda, ha az ő nemes lelke, mélyen érző, sőt érzékeny szíve néha-néha megszólal a versekben, és ír egy-két kedves hangulatú vagy mélyen átértett költeményt, különösen pályája második felében.

Bár termékenyebb, kitartóbb költő volt, mint társai, megénekelt tárgyainak köre is szélesebb, hangja merészebb és szokatlanabb, azért valójában kevésbé illeti meg őt a költő név, mint bármelyiket közülük. Láttuk már fentebb, hogy minden vétségben, a mit a deákosok a költészet természete ellen elkövettek, ő járt legelől, de hogy mennyivel egyhangúbb, unalmasabb, mint társai, azt csak az tudhatja igazán, a ki ezt az öt kötetre való verset végig olvasta. Az a pár virágszál, a melyet most kiszakítottunk, hogy a költő kiválóságait bizonyítsuk, mennyi gyom és gaz között tenyészett! Mennyi száraz, sablónos, lelketlen zöngedezésen keresztül kell hozzájuk fénni. A kit vonz a költő szeretetreméltó egyénisége, az ő derék, becsületesen érző szíve, s a költő iránti rokonszenvből meg tudja hallgatni ennek a jámbor szívnek együgyű nyilatkozásait: az kitart talán végig mellettük, de a kit nem ez a már a költészet határain kívül uralkodó szempont vezérel, az ne is kezdjen olvasásukhoz.

Míg Révai tudós költő volt, addig Szabó műkedvelő költő, szorgalmas, komoly műkedvelő, de nem több. Néha sikerül neki is megközelíteni, nagy ritkán elérni a hivatott költő szárnyalását, de költészete rendszeren alacsonyan jár, köznapi, színtelen, prózai, mint a dilettáns költészet általában. Nem igazi költő, a kit, ha ihlete

¹ Verskoszorú II: 81. és 84 l.

² U. o. II: 96—100. l.

készítet, nem ismer akadályt, hanem tudatos verselő, a ki biztatásra bármikor tollat fog és rója egymásután a mértékes sorokat, de ép oly könnyen abba is hagyja a versírást. Nem a lelkesedés tüze hevíti, hanem az erős akarát ösztönzi.

Stilusa ép olyan szélsőségekben mozgó, mint egész költészete, hol a virág és gyom vegyesen termett. De kétségtelen, hogy a deákosok között legnagyobb, sőt az egyetlen nyelvtelenség, az is bizonyos, hogy ezzel a tehetséggel ép oly mértékben visszaélt. Révai verseit a művelt társalgás nyelvén írta, Rájnis szintén, csak egyes fordulatokkal s első sorban az emelkedettebb tartalommal erőt vitt bele, Baróti az egyetlen, a ki költői nyelvet tudott magának teremteni, igaz, nem mindennapi használatra. Azok, ha szabad ezzel az anachronismussal élünk, csak az irodalmi nyelvet ismerték, még Révai is ekkor csak kezdett foglalkozni a régi nyelvvel, ő ismerte a nép nyelvét is. Székelynek született, büszke is volt származására, és bár korán, tizenhét éves korában elkerült szülőföldjéről, magával vitte útravalóul a székely tájszólás ismeretét. Sokfelé járt a hazában, volt elég sokáig a Dunán túl is, illetőleg Komáromban, mindenütt figyelte, tanulmányozta és gyűjtötte az eltérő szóhasználatot, úgy, hogy nemcsak a tudományt ajándékozta meg a *Magyarság virágaival*, ezzel a betűsoros gyűjteménnyel, a melyben Faludi módjára koszorúba fűzte a nyelv szép és különös fordulatait, hanem olyan szókinsre tett szert, mint korában senki, s az irodalomnak Vörösmartyig kellett várnia, míg egy hasonló szóbőségű költő támadt. Szókinsét ki is aknáztta, és ha a nyelv jellemző ereje egyenes arányban állana a használt szók mennyiségével: Szabó volna a fölülulás korának legjellemzőbb nyelvű költője. De, mint korában a legtöbb írónak, a nyelv gazdagságával nem párosult kiművelt irodalmi izlés. Gazdagítja a nyelvet tájszókkal, de fáradozásában nem volt köszönet. A bimbót és gazt válogatás nélkül köti össze, s habozás nélkül tarkítja beszédét a legszerencsétlenebb hangzású és alakú tájszavakkal. A sok *szotyog, kákog, vinnye, tzipirt, drintz, vakarodik, fityész, elszortyolog, a medgyek és metszek*-féle összerántott alakok (mit tegyek, mit teszek) stb. nemcsak durvává, póriassá teszi stilusát, hanem értelmetlenné is, olyan szűk kör ismeri őket magáéinak, hogy az olvasó közönség nagyobb része előtt mindegyik egy-egy rejtvény. Kifejezéseit sem válogatja meg. Versei tele vannak szemén szedett magyaros fordulatokkal, népies, hatásos szólamokkal, sokszor sorról sorra új meg újakkal találkozunk, s örömmel üdvözljük a belőlük felénk áradó üde, falusi szellőt, mely nagyon sok hamisítatlan, eredeti illatot hoz magával. Abban a korban, mikor Révai fönnen hangoztatta:

Ki szorúl nyelvünk, 's pusztá mezőre megyen:
A' hol a' jobb íztől megfosztott durva parasztság
Azt szántás közben tördeli disztelenül,¹

¹ Berents Keresztyénnek. Elegyes Versek 57 l.

szinte bámulatos Szabó merészsége vagy talán naivsága, a ki a népies gondolkozásmódot olyan bátran szólaltatja meg verseiben. Kifogyhatatlan bennük, különösen a közmondásszerű, kiélezett kifejezésekben, mint pl. a *Tétis és Bakkus*ban:

nosza rajta, tekerd-fel *
 Elmédnek kerekét, 's éles fogaiddal harapd el
 E' bogot. El némulsz? fel akadt vized? úgy e' bizonynal
 Itt a' kaptza szoross? ha lehet, fa tarisznya, zörögj most,
 Most tsiripelj; most zabláját nyelvednek ereszd meg.
 Bakkussal többé ki ne köss. Prókátor ezernyi
 Álljon előmbe: tsak egy kupa bort hörpentek előbbször,
 Némává teszem.¹

Már ez az idézet is mutatja, hogy Szabó könnyen csap túlzásba és ízléstelenségbe. Míg csak köznapi tárgyú verseit szórja tele ilyenféle magyaros »virágokkal«, addig nem vesszük rossz néven, de mikor magasztosabb, merészebb röptű verseit ékesíti velük, vagy a magyarságok skáláján száll le alacsonyabb, sőt aljas diszítésekig, akkor meg kell botránkoznunk rajtuk. Sőt, hogy élénken írjon, különösen kedveli az alszerűen póriasszólásokat. *A pofá-san lenni, tzondorlott tsonka tagok, dagadott szemeit potyogó könyveknek eresztvén* nem kivétel verseiben. Az alacsony, kövér embert így írja le:

Kövér, 's felettebb vastag vólt ő nyaka:
 A' Göntzi hordót győzné puffadt hasa;
 Pofája két dob; vagy fel fútt hójakok:
 Ököllel egygyez rettentő két szeme:
 Nem üt magasság két singet rajta meg²

Vannak egész költeményei, mint pl. a Révaihoz írt második verse,³ vagy a mit 1802-ben A' Nátha ellen írt,⁴ melyek elejétől végig hemzsegnak a rokon szellemű frázisoktól.

Még ez a népies szókkal és kifejezésekkel megbővült nyelv sem volt elég neki gondolatai kifejezésére: fogta magát és faragott új szokat. Egyik versében ugyan, mikor a szóalkotás jogosultságáról fejtegeti elméleti nézeteit, nagyon tartózkodva nyilatkozik, s igen helyes elvet vall:

Szabadság

Sintsen, hogy új szavakat, majd szem-békötve kohollyunk.
 Mások megnevetik. Szóhangáts hogy' jut eszedbe?

¹ Új mértékre vett versek. 70. 71. l.

² Versengés. u. o. 260. l.

³ Verskoszorú II: 60.

⁴ Id. Kassai értesítő 96. l.

Hogy jut a Hatványos, 's Ötövényes. Jobb leszen óva
Élni, ha nincs, s tán nem lehet új. Nem, nem vagyok a' ki
Tiltsam az új szóknak koholását; ám de nagy óva
Kell vele bánni: fülünk' 's nyelvünk mindenre nem hajlik.¹

A gyakorlatban azonban homlok-egyenesen ellenkező eljárást követett. Nemcsak akkor alkotott új szót, ha megszorult, így keletkezett a *tsába*, *nyilvánságos*, *ékszóllás*, *lepez*, *viszonyos*, *változány*, hanem készített derűre-borúra, pusztán mintha csak a saját gyönyörűségét akarta volna vele szolgálni. Ilyenek: *Kohol* (épít), *mezge* (mész), *jődög*, *fin* (finom), *szavattyus* (beszédés), *vagyomány* és még sok más, melynek értelmét csak találgatással lehet sejtetni, néha még így se (*vajka*, *levez*, *falopás*, *hetevény*, *tegetlen* stb.). Ebből a szempontból verses kötetei kiállják a versenyt hirhedt Kisded szótárával.

Nem volt nyelvművész — bár a tehetsége meglett volna hozzá — mert nyelve nagyon is egyenetlen. Tudott, nagy ritkán, költőileg is írni, vannak képei, melyek magragadnak (hidegtől szült márvány-jég), de nagyon kis számmal; ha szépet akar mondani, vagy egy oda nem illő köznapi vagy alacsony kifejezés rontja le a hatást (rózsákkal vigyorult ajak) vagy bombastba téved (olvad patyolatja Havasnak); tudott, már gyakrabban, tömören is írni, sőt néhol erővel, lendülettel; nem olyan színes, kifejező a nyelve, mint Rájnisé, de fordulatos, hajlékony, synonymákban és epitheton ornanokban gazdag, jóval jellemzőbb, változatosabb mint Révaié. Ezzel szemben igen gyakran pongyolán, majdnem könnyelműen folynak ajkáról a szavak. Míg a német származású Rájnis s a több nyelvet értő Révai legalább hibátlan magyarsággal és értelmesen írnak, mindég megtudják találni a helyes szót és mondatfűzést, Szabó, a ki magyaron kívül csak latinul tudott, néha latinismusba téved, s igen gyakran érthetetlen. Itt talán nem a tehetségében kell keresnünk a hibát, nem is a gondatlanságában, hanem a gyors munkában. Sokat írt és nagyon küzdött a mértékkel. Főntebb kiemeltük Révainál, hogy versein nem látszik semmi nyoma a küzködésnek. Szabónak nem volt ilyen könnyű a versírás. Naiv őszinteségében elmondja egy alkalommal, milyen invita Minerva készülnek versei:

Ben rekedt; náthás, köhög,
Kedvetlen a' Poéta, 's métse' bágyadott
Világa mellett rágja körmit, 's tördeli
A' Versek írására nem lágyulható
Tollát.²

A nehéz küzdelemnek nem a versmérték adta meg az árát, az hibátlan, hanem a nyelv. Hogy belekényszerítse a merev formába,

¹ T. P. N. L. úrhoz, u. o.

² Az őszről, Megjobbított költ. Munk. 1802. II: 129.

főldozta a nyelv törvényeit. Így azután Szabó, hármuk között a legnagyobb nyelvtelenség, a leggazdagabb nyelvű költő, egyzersmind a legpongyolább író, leggyarlóbb stilisza. A hol szavai a nyelv törvényeihez simúlnak s nem fulnak a vidékiesség fertőjébe, ott mint stilisza is meghaladja erőben Révait, változatosságban, fordulatosságban Rájnist, de a hol rossz szokásai elhatalmasodnak, ott mélyen alattuk áll.

Különösen a szórend törvényével nem gondolt. A latin költők példájára, félrevezetve a latin nyelv szabados szóelhelyezésétől, a legnagyobb önkényssel dobálta össze-vissza a szavakat és mondatokat, messze elválasztotta egymástól a legszorosabban összetartozó fogalmakat, az igekötőket hátradobta a mondat végére, a kötőszókat beleékelte a mondat közepébe: vessorai nemcsak lábbal tiporják a szórend legegységesebb szabályait, hanem gyakran teljesen értelmetlenek. Eljárása ellen fölzúdult a közvélemény mindjárt a kötetek megjelenése után, s méltán megróttá azóta is mindenki, a ki Szabó költeményeivel foglalkozott. Megtámadta inverzióit Horvát Ádám,¹ sokkal erősebben Rájnis, azt mondván: tőrhetetlen azoknak szabadságok, a' kik tővel-hegygyel őszve-hányják az ígékét; a' zabolát a' Pégazusnak farkához, a' farmatringot pedig a' szájához alkalmaztatják; p. ok.:

Észre de vette midőn Szolimán, a' kaptza Magyaránál
Hogy szoros, és menedék nints helye semmi sehol; «²

Révai meg egész csokrot köt Szabó legmerészebb inverzióiból,³ s ezek alapján erős szemrehányással illeti, hogy megrontja a nyelvet. Jogos volt Révai kifakadása; hogyné botránkoznék meg vele együtt a mai olvasó, ha ilyeneket lát:

Minden kép de nem hagysz: távúl légy jöllehet; itten
Makszimán mikoron tér ide, vagy te jelen.

Sok részes Tiszt kérők közt iktassa Fiját bé
A' mellyet le teszen, tisztibe, ritka madár.

Épen nem tapogat, fel igaz jót a' ki magasztal;
Jót de ki lát, 's hallgat rája, bizonyal irigy.⁴

¹ Révai Miklósnak Horvát Ádám. Megjelent Révai, Elegyes versek. 265. l.

² Kalaúz 154. l.

³ Baróti Szabó Dávidnak, Elegyes versek, 103—114.

⁴ Szabó, eljárása igazolásául, az erdélyieknek, különösen a székelyeknek nyelvére hivatkozott, mely ismeri az ilyen fordulatokat. Okoskodásának (Ki nyertes című 1787-ben megjelent könyvében, II. rész, 2. pont) azonban nincs semmi alapja. A székelyek nyelve, de ez a sajátsága közös nemcsak általában a népnyelvel, hanem az irodalmi nyelvel is, tényleg igen sokszor hátra veti az igekötőt, hanem nem önkényesen, sőt szigorú törvények szerint: kirekesztő állításokban a főhangsúlyos szó kerül közvetlenül az ige elé, s az igekötő az ige mögé. A szórend fölforgatására azonban a székelyek nyelve sem mutat semmi példát.

Szabó védekezett a nyelvrontás vádja ellen, sőt támadni is mert, elnevezte azokat, a kik az ő merész szókötését nem helyeslik »tehén úton czammogók«-nak,¹ de már 1789-ben, akár belátta tévedését, akár engedett az inverziói ellen megnyilatkozó indulatnak, rátért a helyes útra. Munkáinak újabb kiadásában megjavította a bevádolt szórendi erőszakosságokat, s újabb verseiben is iparkodott tiszteletben tartani a szórendi törvényeket. Arany János jobban szerette a régi Szabót, merész szófűzésében erőt vélt találni, a mi a későbbi átdolgozás, simítás közben ellaposodott,² mi azonban inkább a másik nagy szellem véleményét fogadjuk el, Révaiét. A merészség még önmagában nem költői, s az erőszak nem erő. Igaz, hogy egyfolytában hosszú ideig olvasva Szabó verseit, az ember beleszokik az ő döcögő soraiba, akárcsak Zrinyi nyelvébe, de ez csak megszokás, hozzáalkalmazkodás az író egyéniségéhez. Szabó verseinek átdolgozásai határozottan magasabb színvonalon állanak, mint az első földolgozások: nemcsak nyelvük és stílusuk jobb, hanem rövidebbek, kevésbé terjengősek, kevesebb bennük az idegen szó, s a prózai kifejezéseket költőiebbekkel pótolja — noha az ellenkezőre is van példa. Főntebb azt láttuk, hogy költői pályája második felében változatosabb a hangja, szélesebb körű az érdeklődése, külső formájuk is jobb a harmadik és negyedik gyűjteményben olvasható verseinek: az öreg poéta tagadhatatlanul haladt és fejlődött.

VII.

A deákos iskola jelentősége és érdemei.

Elérkeztünk fejtegetéseink végére. Megkíséreltük összegyűjteni azokat az adatokat, melyek a deákos iskola keletkezését és szereplését megvilágítják, iparkodtunk fölismerni költészetüknek indítékait, tárgy körét, jellemezní azt a módot, a mint érzelmeiket, gondolataikat kifejezték, szóval megérteni az iskolát önmagában. Ha csak ezen az alapon ítélnök még Rájnisék irodalomtörténeti fontosságát és irodalmi érdemét, igazságtalanok volnánk irántuk. Egy letűnt szellemi iránynyal szemben csak akkor igazságos és méltányos a későbbi kor, ha az egész irányt beállítja az illető kor törekvéseibe, áramlatába, kapcsolatba hozza a többi rokon jelenséggel. A deákos iskola igazi jelentősége is csak úgy domborulna ki, ha összevetnők a másik két iskolával, a francziással és a magyarossal, és a valamivel későbbben meginduló németessel. A részletes kifejtést más alkalomra tartva fönn, csak reá kívánunk mutatni azokra a pontokra, melyekben a deákosok érdeme határozódik.

Míg a francziások a franczia, s a németesek a német irodalom átültetésével megismertették az országot a modern irodalmak írá-

¹ U. o.² Prózai munkái (műveinek teljes kiadásában) 253.

nyaival, azokkal a czélokkal, melyeket az irodalom akkori vezető nemzetei a költészet és tudomány terén maguk elé tűztek, Rájnis és Szabó, Révai már kisebb mértékben, a görög-római klasszikusokat fordítva az antik világ szellemét ismertették meg a közönséggel, és módot nyújtottak arra, a mi a nyugoti nemzeteknél már századokkal előbb megtörtént, hogy a magyar irodalmat áthassa a klasszikus világ renaissance-ának izlésnevelő, művészi, érzékfinomító hatása. Irodalmunk régebbi századai is megéreztek már e hatást, a XVII. század epikusai, Zrinyi és Gyöngyösi, teremtettek érintkezést a két irodalom között, de inkább csak esetlegesen, a *külsőségekben*. A XVIII. század deákosai ezt a kapcsolatot a fordítások révén *tartalmivá* tették, s a nyomukban föllépő költői nemzedék, ha nem is az ő működésükből, de mindenesetre az ő példájukra, költészetük *szellemével* is éreztetik az antik-irodalom befolyását.

Új műfajokkal is gazdagították az irodalmat. Míg a magyarosak folytatták a régi epikai hagyományokat, a francziások meghonosították a könyvdramát és a bölcselkedő költeményt, kifejlesztették a szépprózai elbeszélést, a németesek a dal s a könnyebb lírai fajokban tűntek ki, a deákosok bevezették irodalmunkba, illetőleg felújították az elegiát, mely a kuruczkorban egy pár igen szép virágot hajtott, de azóta jóformán eltűnt, és csak Ányosnál jelentkezett újra, az ódát, mely eddigelé csak a vallásos áhítat szárnyain emelkedett, az epigrammot, s az antik formájú eposzt.

De a legfontosabb, legmélyebb-reható eredményt mégis az új költői formák meghonosításában és ezzel kapcsolatban a költői nyelv fejlesztésében érték el. Az ő reformjukig csak a hagyományos magyar formák divatoztak, főkép a Sándor-vers, és a francziások csak abban tértek el a magyarosaktól, hogy a négyes rímet kettősre szállították le. Az epikai és elmélkedő költemények nyugodt, folyamatos előadásának meg is felelt ez a lassú, egyenlőre mért ütemekben legördülő forma, a könnyedebb lírai versek is beérhették volna a régi magyar schemákkal, melyek még Amadé és Faludi lantján is zengettek, csak a magaszosabb érzéseket nagyobb erővel megéneklő lírának nem volt megfelelő mértéke. A magyaros verselés ugyan, a mely megengedi az ütemeknek és soroknak változatos elosztását, kétségkívül alkalmas lett volna az ódai lendület és elegikus fájdalom tolmácsolására is, de erre már nem volt a XVIII. század költőinek kellő érzéke, a nyugoteurópai versformák pedig, a melyek a későbbi költők kezében ügyesen alkalmazkodtak az érzelmek változatos skálájához, ekkor még ismeretlenek voltak, s csak épen a kezdő lépést tette meg velük Rádai, de folytatóra nem találtak. A görög-római mértékek életre keltése, a hexameter, distichon, főkép a lírai formák használata pótolta a hiányt. Igaz, hogy Rájnisék, mint főntebb kimutattuk, nem érezték még a műfaj és mérték kapcsolatát, de utódaik igen, s ez nagyrészt az ő érdemük is. Kazinczy, Verseghy, Bacsányi, Virág közvetlen követőik, az ő

példájukon lelkesültek, több ízléssel, fejlettebb műérzékkel fölismerték vagy megsejtették a kapcsolatot, alkalmazták is, míg végre Berzsenyi és Vörösmarty behatolva a klasszikus költészet szellemébe, tökéletessé fejlesztették az alapvető munkások szerény igyekezetét.

Ép ilyen jótékony hatással volt az irodalmi nyelvre is a deákosok kísérlete. A szétfolyó, áradozásra, gondolatoldásokra csábító Sándor-vers helyett,¹ a mely egyúttal a nehézkes rímelés miatt unalmas egyhanguságot csempészett a verssorokba, a klasszikus mértékek határozottsága, kimértsége, szabatoságra sőt tömörségre szoktatta a versszerzőket. Megszűnt a rím kényszere s kedvéért a rokon gondolatok halmozása, a mi már önmagában nagy haszon volt; a metszet helyett — pedig az írók legtöbbször még ezzel sem gondoltak — a szótagoknak előre megállapított időmértéke fegyelemre és takarékoskodásra utalta az írókat; a pattogó daktylusok, az erővel telt trochaeusok s a lágy jambusok megadták a magyar versnek a régen nélkülözött rhythmust. Ez visszahatott a nyelvre is, mely önkéntelenül iparkodott nyomon követni a mértéket. Mind a hárman iparkodtak beletörődni az új forma nyügébe, és ha Szabó meg is botlik, szavai sértik a jóízlést, szórendje a nyelv törvényét, társaival együtt sohasem áradozó. Még ha sokat is beszélnek, ezt kevés szóval teszik, sokfélét, sok fölösleges dolgot mondanak el, de mindég csak a szükséges szavakkal. Így az addigi verselésnek legnagyobb hibáját, a mely a francziások költészetének is nagy ártalmára volt, a terjengős áradozást épen ők tudják elkerülni, s ők tanítják meg elkerülésükre a többi költőt: a deákosok, a kik legkevésbé voltak költők.

Különösen Szabó dictiójának volt nagy hatása a következő költői nemzedékekre. Ő irt legtöbbet és őt olvasták legtöbbet is, de Rájnisnak kéziratban maradt, épen azért hatásukat vesztett költeményeit kivéve, az ő versei állottak tárgy tekintetében legközelebb Virág, Berzsenyi és Vörösmarty költészetéhez. Hazafias ódái és epikus költeményei (*A' komáromi földindulás* és a latinból fordított történelmi tárgyúak) kengyelfutói nemcsak külsőben, hanem tárgyban is azokénak, természetes, hogy az utódok tőle tanultak, mint a ki első próbált meg epikus hexametert írni és a hazafias érzést először kísérlete meg lírai versformákban megszólaltatni.

Joggal mondja róluk Gyulai Pál, hogy mindhármuknak része volt a magyar költői dictio megteremtésében, s Berzsenyi meg Vörösmarty hatalmas, megrázó nyelve »embryóban« megvan már náluk is, — maga Vörösmarty is elismerte, hogy Szabó költeményei nagy hatással voltak reá.

Ez, a magyar költői nyelv továbbfejlesztése, Szabónak s a deákosoknak legnagyobb érdeme.

¹ Már Rájnis észrevette a Sándor-versnek ezt a végzetes következményét, és a Kalaúz előszavában meg is rója érte Gyöngyösit.